

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
śrīsītālakṣmaṇabharataśatrughnahanumatsamēta śrīrāmacandra
parabrahmaṇē namaḥ

śrīmadrāmāyaṇē vālmīkiyē ādikāvyaē ayōdhyākāṇḍē

॥ dvādaśaḥ sargaḥ ॥

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

śrī raṅgarāmānuja mahādēśikan

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
śrīsītālakṣmaṇabharataśatrughnahanumatsamēta śrīrāmacandra
parabrahmaṇē namaḥ

॥ dvādaśaḥ sargaḥ ॥

rājñō daśarathasya cintā vilāpaśca tēna kaikēyyā bhartsanaṃ
sāntvanaṃ tādrśavarayācñātō vinivartitumanurōdhakaraṇaṃ
ca

tataḥ śrutvā mahārājāḥ
kaikēyyā dāruṇaṃ vacaḥ |
cintāmbhisamāpēdē
muhūrtaṃ pratatāpa ca ॥ 2.12.1 ॥

kiṃ nu mē'yaṃ divāsvapna -
ścittamōhō'pi vā mama |
anubhūtōpasargō vā
manasō vāpyupadravaḥ ॥ 2.12.2 ॥

iti sañcintya tad rājā
nādhyagacchat tadāsukham |
pratilabhya tataḥ saṃjñāṃ
kaikēyivākyatāpitaḥ ॥ 2.12.3 ॥

vyathitō viklavaścaiva
vyāghrīṃ dr̥ṣṭvā yathā mṛgaḥ |

asaṃvṛtāyāmāsīnō

jagatyāṃ dīrghamucchvasan || 2.12.4 ||

maṇḍalē pannagō ruddhō

mantrairiva mahāviṣaḥ |

ahō dhigiti sāmarṣō

vācamuktva narādhipaḥ || 2.12.5 ||

mōhamāpēdivān bhūyaḥ

śōkōpahatacētanaḥ |

cirēṇa tu nṛpaḥ saṃjñāṃ

pratilabhya suduḥkhitaḥ || 2.12.6 ||

kaikēyīmabravīt kruddhō

nirdahanniva tējasā |

nṛśaṃsē duṣṭacāritrē

kulasyāsya vināśīni || 2.12.7 ||

kiṃ kṛtaṃ tava rāmēṇa

pāpē pāpaṃ mayāpi vā |

sadā tē jananītulyāṃ

vṛttiṃ vahati rāghavaḥ || 2.12.8 ||

tasyaivaṃ tvamanarthāya

kinnimittamihōdyatā |

tvaṃ mayā'tmavināśāya

bhavanaṃ svaṃ nivēśitā || 2.12.9 ||

avijñānānnṛpasutā

vyālā tīkṣṇaviṣā yathā |

jīvalōkō yadā sarvō
rāmasyāha guṇastavam || 2.12.10 ||

aparādham kamuddiśya
tyakṣyāmīṣṭamaham sutam |
kausalyāṃ ca sumitrāṃ ca
tyajēyamapi vā śriyam || 2.12.11 ||

jīvitam cātmanō rāmaṃ
na tvēva pitṛvatsalam |
parā bhavati mē prīti -
rdrṣṭvā tanayamagrajam || 2.12.12 ||

apaśyatastu mē rāmaṃ
naṣṭam bhavati cētanam |
tiṣṭhēllōkō vinā sūryam
sasyam vā salilaṃ vinā || 2.12.13 ||

na tu rāmaṃ vinā dēhē
tiṣṭhēttu mama jīvitam |
tadalaṃ tyajyatāmēṣa
niścayaḥ pāpaniścayē || 2.12.14 ||

api tē caraṇau mūrdhnā
sprśāmyēṣa prasīda mē |
kimarthaṃ cintitaṃ pāpē
tvayā paramadāruṇam || 2.12.15 ||

atha jijñāsasē māṃ tvam
bharatasya priyāpriyē |

astu yattattvayā pūrvam
vyāhṛtaṃ rāghavamṃ prati || 2.12.16 ||

sa mē jyēṣṭhasutaḥ śrīmān
dharmajyēṣṭha itīva mē |
tat tvayā priyavādinyā
sēvārthaṃ kathitaṃ bhavēt || 2.12.17 ||

tacchrutvā śōkasantaptā
santāpayasi mām bhṛśam |
āviṣṭāsi grhē sūnyē
sā tvaṃ paravaśam gatā || 2.12.18 ||

ikṣvākūṇām kulē dēvi
samprāptaḥ sumahānayam |
anayō nayasampannē
yatra tē vikṛtā matiḥ || 2.12.19 ||

nahi kiñcidayuktaṃ vā
vipriyaṃ vā purā mama |
akarōstvaṃ viśālākṣi
tēna na śraddadhāmi tē || 2.12.20 ||

nanu tē rāghavastulyō
bharatēna mahātmanā |
bahuśō hi sma bālē tvaṃ
kathāḥ kathayasē mama || 2.12.21 ||

tasya dharmātmanō dēvi
vanē vāsaṃ yaśasvinaḥ |

kathaṃ rōcayasē bhīru
nava varṣāṇi pañca ca || 2.12.22 ||

atyantasukumārasya
tasya dharmē kṛtātmanaḥ |
kathaṃ rōcayasē vāsa -
marāṇyē bhṛśadāruṇē || 2.12.23 ||

rōcayasyabhirāmasya
rāmasya śubhalōcanē |
tava śuśrūṣamāṇasya
kimarthaṃ vipravāsanam || 2.12.24 ||

rāmō hi bharatād bhūya -
stava śuśrūṣatē sadā |
viśēṣaṃ tvayi tasmāt tu
bharatasya na lakṣayē || 2.12.25 ||

śuśrūṣāṃ gauravaṃ caiva
pramāṇaṃ vacanakriyām |
kastu bhūyastaraṃ kuryā -
danyatra puruṣarṣabhāt || 2.12.26 ||

bahūnāṃ strīsaḥsrāṇāṃ
bahūnāṃ cōpajīvinām |
parivādō'pavādō vā
rāghavē nōpapadyatē || 2.12.27 ||

sāntvayan sarvabhūtāni
rāmaḥ śuddhēna cētasā |

gr̥hṇāti manujavyāghraḥ
 priyairviṣayavāsinaḥ || 2.12.28 ||

satyēna lōkāñjayati
 dvijān dānēna rāghavaḥ |
 gurūñchuśrūṣayā vīrō
 dhanuṣā yudhi śātravān || 2.12.29 ||

satyaṃ dānaṃ tapastyāgō
 mitratā śaucamārjavam |
 vidyā ca guruśuśrūṣā
 dhruvāṅyētāni rāghavē || 2.12.30 ||

tasminnārjavasampannē
 dēvi dēvōpamē katham |
 pāpamāśamsasē rāmē
 maharṣisamatējasi || 2.12.31 ||

na smarāmyapriyaṃ vākyaṃ
 lōkasya priyavādinaḥ |
 sa kathaṃ tvatkṛtē rāmaṃ
 vakṣyāmi priyamapriyam || 2.12.32 ||

kṣamā yasmimṣtapastyāgaḥ
 satyaṃ dharmaḥ kṛtajñatā |
 apyahimṣā ca bhūtānāṃ
 tamṛtē kā gatirmama || 2.12.33 ||

mama vṛddhasya kaikēyi
 gatāntasya tapasvinaḥ |

dīnaṃ lālapyamānasya
kārūṇyaṃ kartumarhasi || 2.12.34 ||

pr̥thivyāṃ sāgarāntāyāṃ
yat kiñcidadhigamyatē |
tat sarvaṃ tava dāsyāmi
mā ca tvaṃ manyumāviśa || 2.12.35 ||

añjaliṃ kurmi kaikēyi
pādau cāpi spr̥śāmi tē |
śaraṇaṃ bhava rāmasya
mādharmō māmiha spr̥śēt || 2.12.36 ||

iti duḥkhābhisantaptaṃ
vilapantamacētanam |
ghūrṇamānaṃ mahārājaṃ
śōkēna samabhiplutam || 2.12.37 ||

pāraṃ śōkārṇavasyāśu
prārthayantaṃ punaḥ punaḥ |
pratyuvācātha kaikēyī
raudrā raudrataraṃ vacaḥ || 2.12.38 ||

yadi dattvā varau rājan
punaḥ pratyanutapyasē |
dhārmikatvaṃ kathaṃ vīra
pr̥thivyāṃ kathayiṣyasi || 2.12.39 ||

yadā samētā bahava -
stvayā rājarṣayaḥ saha |

kathayiṣyanti dharmajña
tatra kiṃ prativakṣyasi || 2.12.40 ||

yasyāḥ prasādē jīvāmi
yā ca māmabhyapālayat |
tasyāḥ kṛtā mayā mithyā
kaikēyyā iti vakṣyasi || 2.12.41 ||

kilbiṣaṃ tvaṃ narēndrāṇāṃ
kariṣyasi narādhipa |
yō dattvā varamadyaiva
punaranyāni bhāṣasē || 2.12.42 ||

śaibyaḥ śyēnakapōtīyē
svamāṃsaṃ pakṣiṇē dadau |
alarkaścakṣuṣī dattvā
jagāma gatimuttamām || 2.12.43 ||

sāgaraḥ samayaṃ kṛtvā
na vėlāmativartatē |
samayaṃ mānṛtaṃ kārṣiḥ
pūrvavṛttamanusmaran || 2.12.44 ||

sa tvaṃ dharmaṃ parityajya
rāmaṃ rājyē'bhīṣicya ca |
saha kausalyayā nityaṃ
rantumicchasi durmatē || 2.12.45 ||

bhavatvadharmō dharmō vā
satyaṃ vā yadi vānṛtam |

yattvayā saṁśrutaṁ mahyaṁ
tasya nāsti vyatikramaḥ || 2.12.46 ||

ahaṁ hi viṣamadyaiva
pītvā bahu tavāgrataḥ |
paśyatastē mariṣyāmi
rāmō yadyabhiṣicyatē || 2.12.47 ||

ēkāhamapi paśyēyaṁ
yadyahaṁ rāmamātaram |
añjalim pratigrhṇantīm
śrēyō nanu mṛtirmama || 2.12.48 ||

bharatēnātmanā cāhaṁ
śapē tē manujādhipa |
yathā nānyēna tuṣyēya -
mṛtē rāmavivāsanāt || 2.12.49 ||

ētāvaduktṡvā vacanaṁ
kaikēyī virarāma ha |
vilapantaṁ ca rājānaṁ
na prativyājahāra sā || 2.12.50 ||

śrutvā tu rājā kaikēyyā
vākyaṁ paramaśōbhanam |
rāmasya ca vanē vāsa -
maīsvaryaṁ bhāratasya ca || 2.12.51 ||

nābhyabhāṣata kaikēyīm
muhūrtaṁ vyākulēndriyaḥ |

praikṣatānimiṣō dēvīm

priyāmapriyavādinīm || 2.12.52 ||

tām hi vajrasamāṃ vāca -

mākarṇya hṛdayāpriyām |

duḥkhaśōkamayīm śrutvā

rājā na sukhito'bhavat || 2.12.53 ||

sa dēvyā vyavasāyaṃ ca

ghōraṃ ca śapathaṃ kṛtam |

dhyātvā rāmēti niḥśvasya

cchinnastarurivāpatat || 2.12.54 ||

naṣṭacittō yathōnmattō

viparītō yathāturaḥ |

hṛtatējā yathā sarpō

babhūva jagatīpatiḥ || 2.12.55 ||

dīnaya'turayā vācā

iti hōvāca kaikayīm |

anarthamimamarthābhaṃ

kēna tvamupadēsitā || 2.12.56 ||

bhūtōpahatacittēva

bruvantī mām na lajjasē |

śīlavasyanamētat tē

nābhijānāmyahaṃ purā || 2.12.57 ||

bālāyāstat tvidānīm tē

lakṣayē viparītavat |

kutō vā tē bhayaṃ jātaṃ
yā tvamēvaṃvidhaṃ varam || 2.12.58 ||

rāṣṭrē bharatamāsīnaṃ
vṛṇīṣē rāghavaṃ vanē |
viramaitēna bhāvēna
tvamētēnānṛtēna ca || 2.12.59 ||

yadi bhartuḥ priyaṃ kāryaṃ
lōkasya bharatasya ca |
nṛśamsē pāpasaṅkalpē
kṣudrē duṣkṛtakāriṇi || 2.12.60 ||

kiṃ nu duḥkhamalīkaṃ vā
mayi rāmē ca paśyasi |
na kathañcidṛtē rāmād
bharatō rājyamāvasēt || 2.12.61 ||

rāmādapi hi taṃ manyē
dharmatō balavattaram |
kathaṃ drakṣyāmi rāmasya
vanaṃ gacchēti bhāṣitē || 2.12.62 ||

mukhavarṇaṃ vivarṇaṃ tu
yathaivēndumupaplutam |
tāṃ tu mē sukṛtāṃ buddhiṃ
suhṛdbhiḥ saha niścītām || 2.12.63 ||

kathaṃ drakṣyāmyapāvṛttāṃ
parairiva hatāṃ camūm |

kiṃ māṃ vakṣyanti rājānō
nānādigbhyaḥ samāgatāḥ || 2.12.64 ||

bālō batāyamaikṣvāka -
ściraṃ rājyamakārayat |
yadā hi bahavō vṛddhā
guṇavantō bahuśrutāḥ || 2.12.65 ||

pariprakṣyanti kākutsthaṃ
vakṣyāmīha kathaṃ tadā |
kaikēyyā kliśyamānēna
putraḥ pravrajitō mayā || 2.12.66 ||

yadī satyaṃ bravīmyētat
tadasatyaṃ bhaviṣyati |
kiṃ māṃ vakṣyati kausalyā
rāghavē vanamāsthītē || 2.12.67 ||

kiṃ caināṃ prativakṣyāmi
kṛtvā vipriyamīdṛśam |
yadā yadā ca kausalyā
dāsīva ca sakhīva ca || 2.12.68 ||

bhāryāvad bhaginīvacca
mātrvaccōpatiṣṭhati |
satataṃ priyakāmā mē
priyaputrā priyaṃvadā || 2.12.69 ||

na mayā satkṛtā dēvī
satkārārḥā kṛtē tava |

idānīm tattapati māṃ
yanmayā sukṛtaṃ tvayi || 2.12.70 ||

apathyavyañjanōpētaṃ
bhuktamannamivāturam |
viprakāraṃ ca rāmasya
samprayāṇaṃ vanasya ca || 2.12.71 ||

sumitrā prēkṣya vai bhītā
kathaṃ mē viśvasiṣyati |
kṛpaṇaṃ bata vaidēhī
śrōṣyati dvayamapriyam || 2.12.72 ||

māṃ ca pañcatvamāpannaṃ
rāmaṃ ca vanamāśritam |
vaidēhī bata mē prāṇān
śōcantī kṣapayiṣyati || 2.12.73 ||

hīnā himavataḥ pārsvē
kinnarēṇēva kinnarī |
nahi rāmamaḥaṃ drṣṭvā
pravasantaṃ mahāvanē || 2.12.74 ||

ciraṃ jīvitumāśaṃsē
rudantīm cāpi maithilīm |
sā nūnaṃ vidhavā rājyaṃ
saputrā kārayiṣyasi || 2.12.75 ||

satīm tvāmahamatyantam
vyavasyāmyasatīm satīm |

rūpiṇīm viśasaṃyuktām

pītvēva madirāṃ naraḥ || 2.12.76 ||

anṛtairbata mām sāntvaiḥ

sāntvayantī sma bhāśasē |

gītaśabdēna saṃrudhya

lubdhō mṛgamivāvadhīḥ || 2.12.77 ||

anārya iti māmāryāḥ

putravikrāyakaṃ dhruvam |

vikariṣyanti rathyāsu

surāpaṃ brāhmaṇaṃ yathā || 2.12.78 ||

ahō duḥkhamahō kṛcchraṃ

yatra vācaḥ kṣamē tava |

duḥkhamēvaṃvidhaṃ prāptaṃ

purā kṛtamivāśubham || 2.12.79 ||

ciraṃ khalu mayā pāpē

tvaṃ pāpēnābhirakṣitā |

ajñānādupasampannā

rajjurubandhanī yathā || 2.12.80 ||

ramamāṇastvayā sārdhaṃ

mṛtyuṃ tvāṃ nābhilakṣayē |

bālō rahasi hastēna

kṛṣṇasarpamivāsprśam || 2.12.81 ||

taṃ tu mām jīvalōkō'yaṃ

nūnamākrōṣṭumarhati |

mayā hyapitrkaḥ putraḥ
sa mahātmā durātmanā || 2.12.82 ||

bāliśō bata kāmātmā
rājā daśarathō bhṛśam |
strīkṛtē yaḥ priyaṃ putraṃ
vanaṃ prasthāpayiṣyati || 2.12.83 ||

vēdaiśca brahmacaryaiśca
gurubhiścōpakarśitaḥ |
bhōgakālē mahatkṛcchraṃ
punarēva prapatsyatē || 2.12.84 ||

nālaṃ dvitīyaṃ vacanaṃ
putrō māṃ pratibhāṣitum |
sa vanaṃ pravrajētyuktō
bāḍhamityēva vakṣyati || 2.12.85 ||

yadi mē rāghavaḥ kuryād
vanaṃ gacchēti cōditaḥ |
pratikūlaṃ priyaṃ mē syā -
nna tu vatsaḥ kariṣyati || 2.12.86 ||

rāghavē hi vanaṃ prāptē
sarvalōkasya dhikkṛtam |
mṛtyurakṣamaṇīyaṃ māṃ
nayıṣyati yamakṣayam || 2.12.87 ||

mṛtē mayi gatē rāmē
vanaṃ manujapuṅgavē |

iṣṭē mama janē śēṣē

kiṃ pāpaṃ pratipatsyasē || 2.12.88 ||

kausalyā māṃ ca rāmaṃ ca

putrau ca yadi hāsyati |

duḥkhānyasahatī dēvī

māmēvānugamiṣyati || 2.12.89 ||

kausalyāṃ ca sumitrāṃ ca

māṃ ca putraistribhiḥ saha |

prakṣipyā narakē sā tvaṃ

kaikēyi sukhitā bhava || 2.12.90 ||

mayā rāmēṇa ca tyaktaṃ

śāśvataṃ satkṛtaṃ guṇaiḥ |

ikṣvākukulamakṣōbhya -

mākulaṃ pālayiṣyasi || 2.12.91 ||

priyaṃ cēd bharatasyaitad

rāmapravrajanaṃ bhavēt |

mā sma mē bharataḥ kārṣīt

prētakṛtyaṃ gatāyuṣaḥ || 2.12.92 ||

mṛtē mayi gatē rāmē

vanaṃ puruṣapuṅgavē |

sēdānīṃ vidhavā rājyaṃ

saputrā kārayiṣyasi || 2.12.93 ||

tvaṃ rājaputri daivēna

nyavasō mama vēśmani |

akīrtiścātulā lōkē

dhruvaḥ paribhavaśca mē |

sarvabhūtēṣu cāvajñā

yathā pāpakṛtastathā || 2.12.94 ||

kathaṃ rathairvibhuryātvā

gajāśvaiśca muhurmuḥ |

padbhyāṃ rāmō mahāraṇyē

vatsō mē vicariṣyati || 2.12.95 ||

yasya cāhārasamayē

sūdāḥ kuṇḍaladhāriṇaḥ |

ahampūrvāḥ pacanti sma

prasannāḥ pānabhōjanam || 2.12.96 ||

sa kathaṃ nu kaṣāyāṇi

tiktāni kaṭukāni ca |

bhakṣayan vanyamāhāraṃ

sutō mē vartayiṣyati || 2.12.97 ||

mahārhaveastrasambaddhō

bhūtvā cirasukhōcitaḥ |

kāṣāyaparidhānastu

kathaṃ rāmō bhaviṣyati || 2.12.98 ||

kasyēdaṃ dāruṇaṃ vākya -

mēvaṃvidhamapīritam |

rāmasyāraṇyagamaṇaṃ

bharatasyābhiṣēcanam || 2.12.99 ||

dhigastu yōṣitō nāma

śaṭhāḥ svārthaparāyaṇāḥ |

na bravīmi striyaḥ sarvā

bharatasyaiva mātaram || 2.12.100 ||

anarthabhāvē'rthaparē nṛśaṃsē

mamānutāpāya nivēśitāsi |

kimapriyaṃ paśyasi mannimittaṃ

hitānukāriṇyathavāpi rāmē || 2.12.101 ||

parityajēyuh pitarō'pi putrān

bhāryāḥ patīṃścāpi kṛtānurāgāḥ |

kṛtsnam hi sarvaṃ kupitaṃ jagat syād

dr̥ṣṭvaiva rāmaṃ vyasanē nimagnam || 2.12.102 ||

ahaṃ punardēvakumāraraṅga -

malaṅkṛtaṃ taṃ sutamāvrajaṅgam |

nandāmi paśyanniva darśanēna

bhavāmi dr̥ṣṭvaiva punaryuvēva || 2.12.103 ||

vinā hi sūryēṇa bhavēt pravṛtti -

ravarṣatā vajradharēṇa vāpi |

rāmaṃ tu gacchantamitaḥ samīkṣya

jīvēṇa kaścittviti cētanā mē || 2.12.104 ||

vināśakāmāmahitāmamitrām

āvāsayaṃ mṛtyumivātmanastvām |

ciraṃ batāṅkēna dhṛtāsi sarpi

mahāviṣā tēna hatō'smi mōhāt || 2.12.105 ||

mayā ca rāmēṇa salakṣmaṇēna
 praśāstu hīnō bharatastvayā saha |
 puraṃ ca rāṣṭraṃ ca nihatya bāndhavān
 mamāhitānāṃ ca bhavābhiharṣiṇī || 2.12.106 ||

nṛśaṃsavṛttē vyaśanaprahāriṇi
 prasahya vākyam yadihādya bhāṣasē |
 na nāma tē tēna mukhāt patantyadhō
 viśīryamāṇā daśanāḥ sahasradhā || 2.12.107 ||

na kiñcidāhāhitamapriyam vacō
 na vētti rāmaḥ paruṣāṇi bhāṣitum |
 katham tu rāmē hyabhirāmavādini
 bravīṣi dōṣān guṇanityasammatē || 2.12.108 ||

pratāmya vā prajvala vā praṇāśya vā
 sahasraśō vā sphuṭitāṃ mahīṃ vraja |
 na tē kariṣyāmi vacaḥ sudāruṇam
 mamāhitam kēkayarājapāṃsanē || 2.12.109 ||

kṣurōpamāṃ nityamasatpriyamvadāṃ
 praduṣṭabhāvāṃ svakulōpaghātinīm |
 na jīvitum tvāṃ viśahē'manōramāṃ
 didhakṣamāṇāṃ hṛdayam sabandhanam || 2.12.110 ||

na jīvitam mē'sti kutaḥ punaḥ sukham
 vinātmajēnātmavatāṃ kutō ratiḥ |
 mamāhitam dēvi na kartumarhasi
 sprśāmi pādāvapi tē prasīda mē || 2.12.111 ||

sa bhūmipālō vilapannanāthavat
striyā gṛhītō hṛdayē'timātrayā |
papāta dēvyāścaraṇau prasāritā -
vubhāvasamprāpya yathā'turastathā || 2.12.112 ||

|| ityārṣē śrīmadrāmāyaṇē vālmīkiyē ādikāvye
ayōdhyākāṇḍē dvādaśaḥ sargaḥ ||